

**DYSTRYBUCJA I ROLA SZTYLETÓW KRZEMIENNYCH
WŚRÓD SPOŁECZNOŚCI GRUPY KOŚCIAŃSKIEJ
KULTURY UNIETYCKIEJ – ANALIZA TYPOLOGICZNO-
-CHRONOLOGICZNA MATERIAŁÓW Z NIZINY
WIELKOPOLSKO-KUJAWSKIEJ ORAZ STUDIUM
PRZYPADKU ZNALEZISKA Z BRONIKOWA (GM. ŚMIGIEL)**

DISTRIBUTION AND ROLE OF FLINT DAGGERS AMONG
ÚNĚTICE CULTURE KOŠCIAN GROUP COMMUNITIES –
TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL ANALYSIS
OF MATERIALS FROM THE WIELKOPOLSKA-KUJAWY
LOWLAND AND A CASE STUDY OF THE BRONIKOWO
(COM. ŚMIGIEL) STRAY FIND

Sebastian Teska

Instytut Archeologii, Uniwersytet Adama Mickiewicza
ul. Umultowska 89D, 61-614 Poznań
sebastian.teska@gmail.com

Katarzyna Pyżewicz

Instytut Archeologii, Uniwersytet Adama Mickiewicza
ul. Umultowska 89D, 61-614 Poznań
pyzewicz@amu.edu.pl

Piotr Majorek

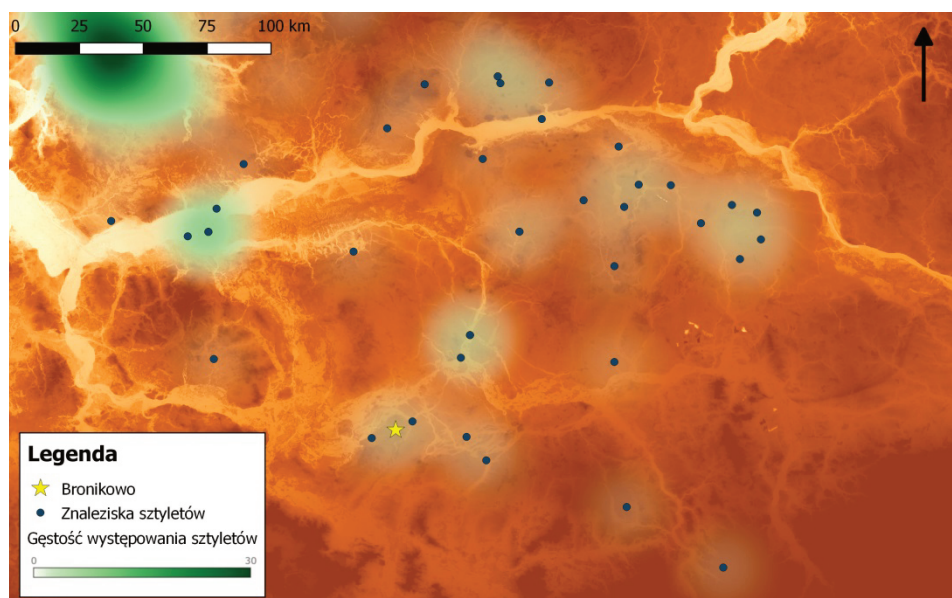
Instytut Archeologii, Uniwersytet Adama Mickiewicza
ul. Umultowska 89D, 61-614 Poznań
kirkor14@gmail.com

ABSTRACT: The article focuses on the matter of significance of flint daggers on the area settled by Early Bronze Age societies connected with Únětice Culture Kościan Group. Analytical part is separated into two sections. The first is a case study of a stray find from Bronikowo (com. Śmigiel) and the second

involve typological analysis of flint daggers from western part of Polish Lowlands. Results gathered give an overview of an issue propounded in a title.

KEY WORDS: Late Neolithic, Early Bronze Age, Flint daggers, Greater Poland, Kuyavia

Jednym z aspektów wytwórczości krzemieniarskiej przełomu epok neolitu i brązu w Europie była produkcja dwuściennych ostrzy bifacjalnych. Z tego okresu pochodzą liczne wyroby – określane w literaturze jako sztylety, płoszcza czy groty – o zróżnicowanej morfologii i technologii produkcji odpowiadającej tradycjom oraz preferencjom poszczególnych regionów kontynentu (Apel, 2001; Libera, 2001; Frieman, Eriksen, 2015). Pojedyncze znaleziska krzemienianych płoszczy nie należą do rzadkości także na obszarach Niżu Polskiego, niemniej koncentrują się głównie na Pomorzu Zachodnim, a w mniejszym natężeniu na Kujawach i Dolnym Śląsku. W innych rejonach zaś występują raczej incydentalnie (Libera, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008). Dotyczy to również dorzecza Obry, skąd pochodzi szczególnie opisane w tekście ostrze znalezione w Bronikowie, gm. Śmigiel (ryc. 1). Analiza tego zabytku pod kątem technologicznym, funkcjonalnym i typologicznym oraz próba interpretacji jego znaczenia w świetle materiałów g. kościańskiej kultury

Ryc. 1. Mapa znalezisk sztyletów na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej nałożona na wyniki analizy gęstościowej (kernel density estimation) (wyk. S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>).

Fig. 1. Map of dagger finds from Wielkopolska-Kujawy Lowland fitted on results of kernel density estimation (by S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>).

Tabela 1. Katalog sztyletów z Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej
 Table 1. Catalogue of daggers from Wielkopolska-Kujawy Lowland

Stanowisko	Lomborg 1973	Rassmann 1993	Długość (mm)	Szerokość (mm)	Grubość (mm)	Surowiec	Kontekst
Bolemin, gm. Deszczno	I	I	?	?	?	?	luźne
Bronikowo, gm. Śmigiel	ID	IB	97	37	10 (8 – ostrze)	narzutowy?	luźne
Bruszczewo, gm. Śmigiel	?	?	?	?	?	?	osada
Brzozowiec, gm. Deszczno	I	I	?	?	?	?	skarb
Brzozowiec, gm. Deszczno	?	?	?	?	?	?	skarb
Brzozowiec, gm. Deszczno	?	?	?	?	?	?	skarb
Brzozowiec, gm. Deszczno	?	?	?	?	?	?	skarb
Brzozowiec, gm. Deszczno	?	?	?	?	?	?	skarb
Brzozowiec, gm. Deszczno	?	?	?	?	?	?	skarb
Chelmce, gm. Kruszwica	VIA	VIA	159	31	14 (11 – ostrze)	bałtycki?	luźne
Czyżewo, gm. Strzelce Krajeńskie	?	?	71	23	9	?	luźne
Dąbrowa Biskupia, gm. Dąbrowa Biskupia	IIA	IIA	127	31	12 (8 – ostrze)	bałtycki?	luźne
Dobre stan. 6, pow. radziejowski	IB	IB	127	37	?	?	cmenta- rzysko
Gmurowo, gm. Wysoka	IB	IB	142	44	9 (8 – ostrze)	narzutowy	cmenta- rzysko (?)
Godawy, gm. Gąsawa	?	?	?	?	?	wołyński	luźne
Gostyń, gm. Gostyń	IB	IB	154	39	9 (8 – ostrze)	?	luźne
Grotniki, gm. Włoszakowice	VIB	!!!	109	33	13	narzutowy	luźne
Kaźmierzewo, gm. Mrocza	VA	VB	180 (oryg. +/- 250)	52	?	?	luźne
Krusza Zamkowa stan. 3, gm. Inowrocław	I	IG	83	33	9 (5 – ostrze)	narzutowy	luźne
Laski, gm. Trzcينica	IB	IF	99	30	10 (9 – ostrze)	narzutowy?	luźne
Liszkowo, gm. Łobżenica	VI?	VI?	130	27	?	wołyński	luźne
Lubiń, gm. Krzywiń	IB	IB	114	29	11	narzutowy	luźne
Luboń stan. 1, pow. Poznań	I	I	?	?	?	?	osada (?)
Luboń stan. 1, pow. Poznań	?	?	?	?	?	?	osada (?)
Luboń, pow. Poznań	I	IG	89	35	?	narzutowy	osada (?)
Łęczeczki, gm. Chrzypsko Wielkie	IB	IB	123	34	7	bałtycki?	luźne
Młodocin, gm. Barcin	VIA	VIA	130	27	?	?	luźne
Mosina, gm. Mosina	IB	IF	65	28	10	bałtycki?	luźne
Mościce, gm. Witnica	II	II?	?	?	?	?	luźne
Obiecanowo, gm. Janowiec Wlkp.	IB	IB	155	39	11	narzutowy	luźne

cd. tab. 1

Stanowisko	Lomborg 1973	Rassmann 1993	Długość (mm)	Szerokość (mm)	Grubość (mm)	Surowiec	Kontekst
Ołobok, gm. Skąpe	IIIA	IIIC	119	29	?	?	luźne
Parchanie, gm. Dąbrowa Biskupia	IB	IB	155	42	10	?	luźne
Podanin, gm. Chodzież	?	?	94	25	11	?	luźne
Roszkówko stan. 2, gm. Skoki	IB	IB	84	29	?	?	osada (?)
Roszkówko stan. 2, gm. Skoki	?	?	?	?	?	?	osada (?)
Szczury, gm. Ostrów Wielkopolski	ID	IG	117	40	12 (9 – ostrze)	wołyński	luźne
Salamony, gm. Czajków	IB	IG	148	40	10 (9 – ostrze)	?	luźne
Santok, pow. gorzowski	VI	VI?	?	?	?	?	luźne
Słupca, gm. Słupca	fragment siekiery dwuściennej, błędnie katalogowanej w literaturze jako rękojeść szyletu					wołyński?	luźne
Straduń, gm. Trzcianka	I	I	91	46	?	?	luźne
Strzyżewo Paczkowo, gm. Gniezno	?	?	99	25	10 (9 – ostrze)	?	luźne
Szamarzewo, gm. Kołaczkowo	IB	IB	167 (oryg. +/- 200)	55	10 (8 – ostrze)	rugijski	luźne
Szubin, gm. Szubin	IB	IC	125	32	12	bałtycki?	luźne
Śmiardowo Krajeńskie, gm. Krajenka	ID	IF	118	30	9 (6 – ostrze)	?	cmenta- rzysko
Śmiardowo Krajeńskie, gm. Krajenka	IB	IB	?	?	?	?	cmenta- rzysko
Złotowo, gm. Barcin	VIA	VIA	?	?	?	?	luźne
Żulawka stan. 13, gm. Wyrzysk	VIA	VIA	111	31	12 (8 – ostrze)	?	luźne

unietyckiej (KU) stanowią punkt wyjścia do refleksji nad rolą i funkcją takich wyrobów dla ludności zamieszkujących ten region na przełomie epok neolitu i brązu. Rozwinięcie rozważań oparto z kolei na analizie typologiczno-chronologicznej zbioru szyletów krzemiennych (tab. 1) znalezionych na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej (w zakresie terytorialnym zdefiniowanym przez Macieja Kaczmarka w pracy z 2012 r.). Poszukiwano zarówno różnic w ramach wspomnianego obszaru badań, jak również w odniesieniu do kolekcji pochodzącej z Pomorza Zachodniego.

METODY

Studium przypadku dotyczyło pojedynczego znaleziska krzemiennego płoszcza z Bronikowa. Zadokumentowano kontekst odkrycia, cechy fizyczne (wymiary, masa), stopień zachowania, a także dane dotyczące surowca. Z powodu braku pozostałości

produkcyjnych narzędzia, analizę technologiczną oparto na obserwacji negatywów odłupków, przebiegu grani międzynegatywowych oraz innych cech, jak np. obecności zawiasów wskazujących na błędy wytwórcy. Kolejnym krokiem było określenie funkcji sztyletu, dlatego też poddano go analizie traseologicznej, mającej na celu rejestrację śladów użytkowych związanych m.in. z wykorzystaniem zabytku i obecnością oprawy. Do obserwacji wykorzystano mikroskop metalograficzny (Nikon LV150) oraz mikroskop cyfrowy Keyence VH-Z100R, same ślady interpretowano w zakresie od 50× do 200×. Poczynione spostrzeżenia skonfrontowano z dotychczasową wiedzą na temat produkcji oraz zastosowania tego rodzaju zabytków.

Ryc. 2. Podstawowe typy sztyletów (I–VI) wg podziału E. Lomborga (za: Lomborg, 1973; Apel, 2001).

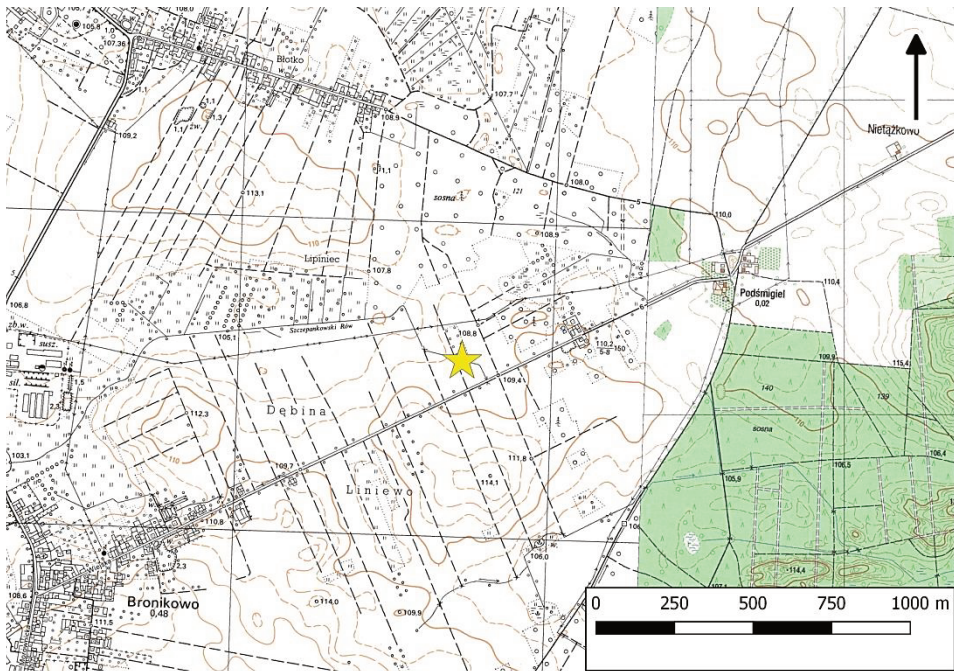
Fig. 2. Main dagger types (I–VI) acc. E. Lomborg classification (after: Lomborg, 1973; Apel, 2001).

Omawiany egzemplarz przyporządkowano także typologicznie i włączono do katalogu sztyletów z Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, który w dalszej części badań posłużył za podstawę analizy typologiczno-chronologicznej ostrzy z przełomu epok neolitu i brązu. Oparto ją na dwóch systemach klasyfikacji – Ebbe Lomborga (1973) oraz Knuta Rassmanna (1993). Ten drugi jest nieznacznie rozwiniętą wersją podziału Hansa Joachima Kühna (1979). Do obserwacji zmienności czasowej i przestrzennej występowania poszczególnych typów wykorzystano jednak głównie podział K. Rassmanna. Decyzja ta została podyktowana dwoma warunkami. Pierwszy z nich to możliwość porównania z wynikami studiów prowadzonych nad materiałami z Pomorza Zachodniego (Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008). Drugi to zbieżność podstawowych typów (ryc. 2) z typologią E. Lomborga (1973), pozwalająca na poczynienie pewnych uwag dotyczących chronologii znalezisk. Uporządkowane typologicznie znaleziska naniesiono na numeryczny model terenu obszaru zachodniej Polski, na którym dodatkowo znalazła się graficzna reprezentacja gęstości występowania sztyletów wykonanych w tradycji skandynawskiej. Opracowano ją, wykorzystując jądroowy estymator gęstości (ang. *kernel density estimation*).

PŁOSZCZE Z BRONIKOWA – UWAGI WSTĘPNE

Krzemienne ostrze zostało zlokalizowane przy okazji prowadzenia działalności rolniczej na polu znajdującym się w granicach administracyjnych wsi Bronikowo (gm. Śmigiel, pow. Kościan). Oddano je dyrektorowi miejscowej szkoły, a następnie przekazano do Instytutu Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w celu przeprowadzenia analiz. Mimo nieznanego kontekstu udało się przynajmniej ustalić przybliżone miejsce odkrycia zabytku (ryc. 3).

Płaszcze zachowało się w całości, jego długość wynosi 97 mm, szerokość 37 mm, zaś waga 39 g. Posiada ono ostrze o grubości 8 mm oraz słabo wyodrębnioną rękojeść grubszą o 2 mm. Jego jedna strona pokryta jest białą patyną, związaną w literaturze ze zwiększającą się porowatością powierzchni krzemienia i wypłukiwaniem krzemionki pomiędzy kryształów kwarcu. Efekt ten wywoływany jest najpewniej przez różnorodne czynniki mechaniczne (np. wypłukiwanie przez wodę) i chemiczne (np. wpływ gleby o odczynie zasadowym), lecz zagadnienie powstawania białej patyny pozostaje nadal otwarte (Luedtke, 1992, s. 99; Vang Petersen, 1993, s. 26; Odell, 2000, s. 270; Högberg, Olausson, 2007, s. 68). Stan drugiej strony płaszczka umożliwia przybliżoną charakterystykę surowca, z którego wykonano narzędzie. Jest to krzemień o barwie jasnoszarej z ciemniejszymi przebarwieniami. Masa krzemienista jest dobrze skryształizowana i jednolita, z nielicznymi pozostałościami mszywiolów. Pozwala to przyporządkować materiał do grupy I wg klasyfikacji Piotra Dmochowskiego, przy założeniu że jest to krzemień narzutowy, co jednak nie jest pewne (Dmochowski, 2006). Niestety cechy fizyczne surowca uniemożliwiają ustalenie jego dokładnej proveniencji, stąd też dalsze wnioski oparte na analizie

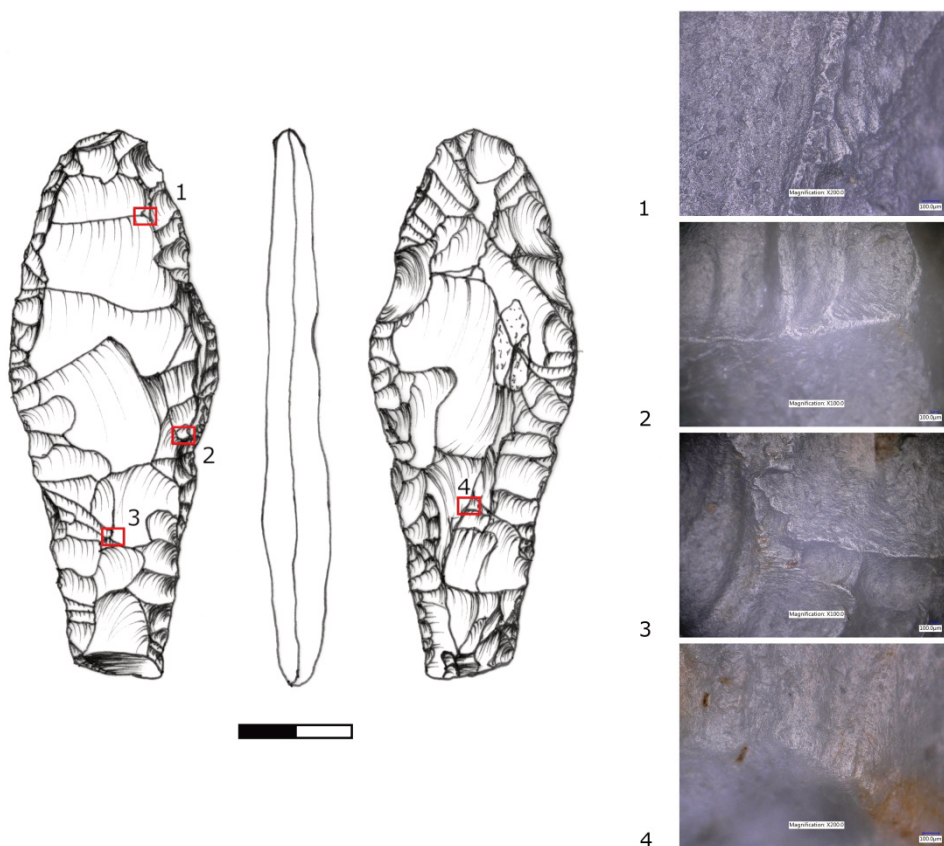
Ryc. 3. Miejsce odkrycia płaszczka (<https://www.geoportal.gov.pl/uslugi/usluga-przegladania-wms>).

Fig. 3. Place of dagger's find (<https://www.geoportal.gov.pl/uslugi/usluga-przegladania-wms>).

surowcowej są ograniczone (Balcer, 1983, s. 46–52; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008, s. 14–19; Król, Migaszewski, 2009, s. 15–35). Pewną wskazówką mogłyby być wymiary pierwotne bryły, z której wykonano płaszczkę – na niżu duże konkracje dobrej jakości występują najbliżej na wyspie Wolin i w okolicach Szczecina (Dziwanowski, 2016). W literaturze zaś za główne zaplecze surowcowe dla dwuściennej formy bifacjalnych północno-zachodniej Polski uznaje się wyspę Rugię (Balcer, 1983, s. 46–50; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008, s. 14–16; Król, Migaszewski, 2009, s. 35). Wymiary ostrza sugerują jednak, że wykonano je z mniejszej bryły krzemienia, które sporadycznie występują także na całym niżu, również w złożach nadwarciańskich (Balcer, 1983, s. 49). W ogólnym rozrachunku, choć lokalna proveniencja surowca jest mało prawdopodobna, to nie można jej całkowicie wykluczyć.

PŁASZCZKI Z BRONIKOWA – ANALIZA TYPOLOGICZNA I TECHNOLOGICZNA

Zabytek z Bronikowa (ryc. 4) z uwagi na swój lancetowaty kształt, wyraźnie zaznaczone ostrze oraz nieznacznie od niego wyodrębnioną rękojeść należy wiązać z formami krzemiennymi określanymi w literaturze jako sztylety typu skandynaw-

Ryc. 4. Rysunek płaszczka z naniesionymi śladami oprawy (rys. i fot. K. Pyżewicz).

Fig. 4. Drawing of dagger with use-wear traces of hafting (by K. Pyżewicz).

skiego (Lomborg, 1973; Apel, 2001; Libera, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008; Kaczmarek, 2012; Frieman, Eriksen, 2015). Spośród licznych typologii powstałych na przestrzeni lat (Lomborg, 1973; Kühn, 1979; Agthe, 1989; Rassmann, 1993; Libera, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008) propozycja E. Lomborga (1973) wydaje się w wyczerpujący sposób opisywać zmienność morfologiczno-technologiczną sztyletów, o czym szerzej pisał Jan Apel (Apel, 2001, s. 232–248). W ramach tej klasyfikacji omawiane płaszczki należałoby zaliczyć do typu I D, charakteryzującego się lekko wyodrębnioną rękojeścią o soczewkowatym przekroju, której stosunek szerokości do grubości nie wynosi mniej niż 2 : 1. Podtyp I D różni się od podtypu I B stosunkowo widoczną granicą między ostrzem a rękojeścią wyrażaną np. przez różnicę grubości bądź rodzaju retuszu. W przypadku omawianego narzędzia oba kryteria zostały spełnione – ostrze jest cieńsze i pokryte negatywami po powierzchniowym retuszu ścieniającym, charakterystycznym dla obróbki dwu-

ściennych ostrzy bifacjalnych (Callahan, 1996, s. 90–153; Apel, 2001, s. 135–155). Na potrzeby dalszych rozważań dotyczących chronologii występowania sztyletów w północno-zachodniej Polsce warto także wspomnieć, że sztylet z Bronikowa mieści się także w ramach typu I B typologii K. Rassmanna.

Z uwagi na ograniczający interpretację kontekst znaleziska, omawianie łańcucha operacji należy ograniczyć od jego końcowych stadiów. Chociaż w tym miejscu należy podkreślić, że pewne spostrzeżenia dotyczące jego początkowych etapów związanych z doborem surowca zostały już poczynione wyżej. Oczywisty brak odpadów produkcyjnych uniemożliwia głębszą analizę inicjalnych przygotowań półfabrykatu, jak również wstępnej obróbki bifacjalnej. Niemniej dotychczasowe badania eksperymentalne umożliwiły dość precyzyjny opis poszczególnych etapów produkcji (Apel, 2001). Można więc przyjąć, że w odniesieniu do płoszcza z Bronikowa przebiegały one w sposób analogiczny. Widoczne na narzędziu negatywy odpowiadają finalnej obróbce bifacjalnej, czyli fazom 4 i 5 wg podziału Erretta Callahana, gdy stosunek szerokości do grubości ostrza wynosi więcej niż 4 : 1. Ono samo zaś ma regularny kształt, zbliżony do formy końcowej, a jego przekrój jest soczewkowaty i silnie spłaszczony (Callahan, 1996, s. vii). Odłupki ścieniające wykraczały poza linię morfologiczną ostrza i obejmowały niemal całą powierzchnię na obu jego stronach (ryc. 4). Pozwala to przypuszczać, że odbicia o charakterze bifacjalnym wprowadzano tylko z jednej krawędzi, druga natomiast służyła ewentualnej korekcie i kontroli redukcji. Wszystkie te zabiegi należy łączyć z wykorzystaniem techniki uderzenia bezpośredniego miękkim tłukiem. Końcowy etap produkcji (faza 6 i 7 wg Callahana) polegał na uformowaniu regularnej, ostrej krawędzi ostrza oraz wykończeniu rękojeści przez regularny retusz, zapewne także przy użyciu miękkiego tłuka. Negatywy z nim związane, widoczne na dolnej części formy oraz fragmentcie ostrza, są regularne, równoległe do siebie i w większości podłużne.

Krawędź ostrza z Bronikowa nie jest jednak całkowicie regularna, zaś powierzchnia tuż przy niej naznaczona jest licznymi zawiasami i wykruszeniami. Ponadto w kilku miejscach widoczne są głębokie negatywy o cechach twardego uderzenia. Ślady te nie są pozostałością po pierwotnym kształtowaniu narzędzia, a po jego naprawach, co pozwala przypuszczać, że oryginalnie miało ono nieznacznie większe rozmiary. Uwaga ta stanowi także dobry punkt wyjścia do rozważań na temat funkcji sztyletu i niejako jego biografii.

PŁOSZCZE Z BRONIKOWA – ANALIZA FUNKCJONALNA

Wspomniane pozostałości naprawy sugerują, że ostrze najpewniej używano przez długi czas, z kolei przeprowadzona analiza traseologiczna wykazała obecność śladów użytkowych na narzędziu. Ich koncentracja zauważalna była na najbardziej wyeksponowanych fragmentach powierzchni, jak granie międzynegatywowe, zaś za

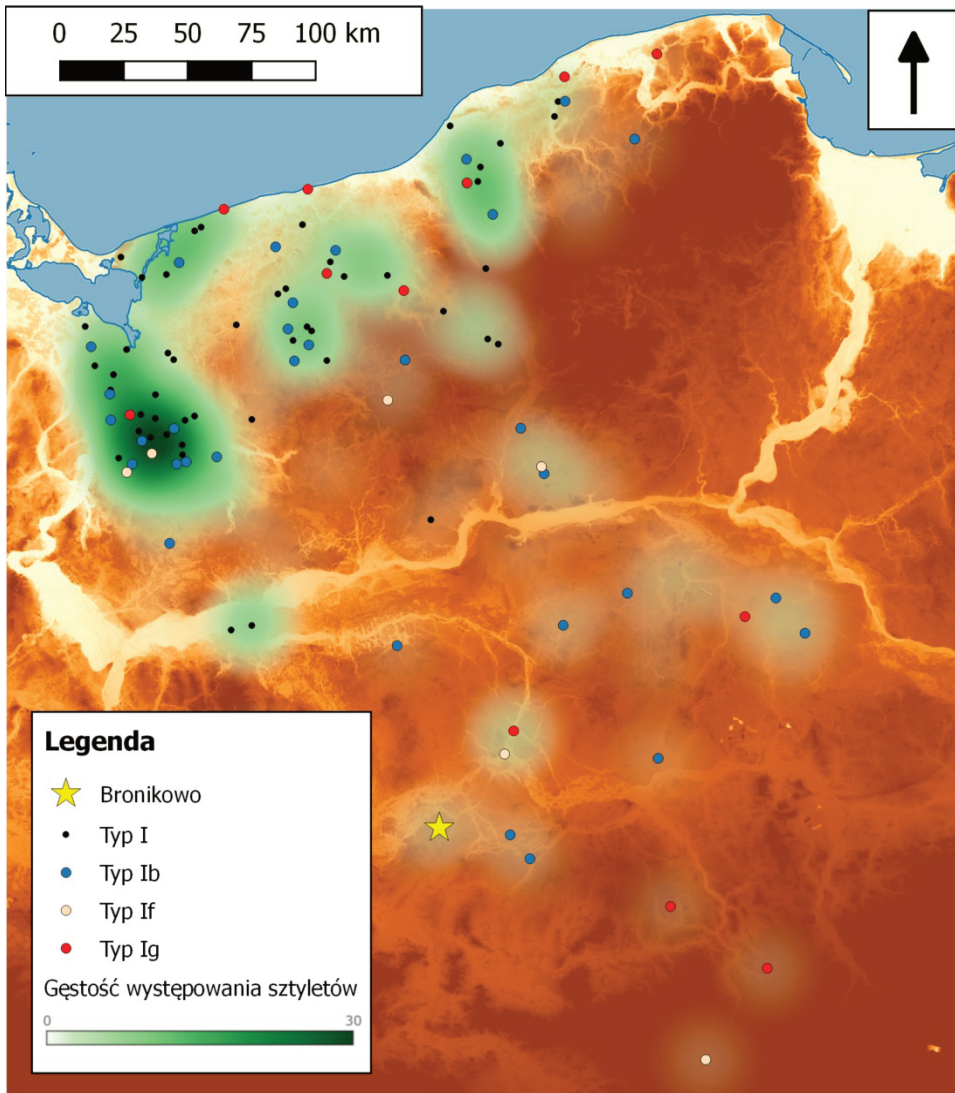
znamienny należy uznać ich brak bezpośrednio na krawędzi (ryc. 4). Taki stan można tłumaczyć na kilka sposobów. Po pierwsze częste naprawy oraz wykruszenia są w stanie zatrzeć ślady o charakterze funkcjonalnym, takie jak wyświecenia. Podobny efekt powstaje w wyniku oddziaływania procesów podepozycyjnych. Należy też liczyć się z sytuacją, w której sztyletu używano do celów niegenerujących trwałych pozostałości na powierzchni zabytku bądź też użytkowany był incydentalnie, zbyt rzadko, by mogły one powstać. Skłaniałoby to do wniosku, że miał on specjalne zastosowanie (van Gijn, 2010, s. 52). Jednakże ostatnią sugestią powinno się traktować z rezerwą, ponieważ krawędź ostrza pozbawiona jest także śladów związanych z oprawą.

Odnosząc się do pozostałości oprawy bądź śladów ocierania pochewki, warto zwrócić uwagę na rodzaj materiału, z jakim miał kontakt sztylet. Okazuje się, że zarówno ostrze, jak i rękojeść zabezpieczał miękki materiał, zapewne skóra. Dotychczasowe badania wskazują, że skórzane pochewki oraz rękojeści stosowano przede wszystkim przy sztyletach typu skandynawskiego, zaś ostrza bifacjalne z Małopolski czy Wołynia miały rękojeści z twardszego materiału – kości, drewna i poroża (Lomborg, 1973, s. 33–34; Gruzdź, Migal, Pyżewicz, 2015, s. 124–128). Ta drobna różnica może być postrzegana jako jedna ze wskazówek korespondujących z wynikami analizy typologiczno-technologicznej i pokazujących, z którą tradycją wytwórczą wiązać należy ostrze z Bronikowa.

SZTYLETY KRZEMIENNE NA NIZINIE WIELKOPOLSKO-KUJAWSKIEJ – TYPOLOGIA I CHRONOLOGIA

Uwagi poczynione w związku z analizą sztyletu z Bronikowa to punkt wyjścia do szerszych rozważań – opartych na katalogu sztyletów krzemienych z Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej – nad rolą narzędzi tego typu wśród społeczności g. kościańskiej KU. Do pełnego zrozumienia tego zagadnienia potrzebny jest jednak szerszy kontekst w postaci odniesienia do rejonów ościennych. Kluczowy obszar (z punktu widzenia sztyletów w tradycji skandynawskiej) stanowi Pomorze Zachodnie jako łącznik z Meklemburgią, Szlezewikami-Holsztynem, a w konsekwencji z Jutlandią i Skanią, a także potencjalny region produkcyjny (Kaczmarek, 2012, s. 131).

Przyglądając się dyspersji oraz gęstości występowania sztyletów na wzmiankowanym obszarze i na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej, łatwo dostrzec między nimi dysproporcję (ryc. 5–6). Na znacznie mniejszą liczbę płaszczy krzemienych na południe od Noteci może mieć wpływ wiele czynników, jak np. proporcjonalnie mniejsze zapotrzebowanie bądź ograniczony dostęp do tego typu wyrobów. Interesującą wskazówką jest tu także kontekst znalezisk sugerujący odmienną rolę sztyletów. Niemal wszystkie egzemplarze z Wielkopolski i Kujaw to znaleziska luźne (tab. 1), a najlepiej udokumentowany wyjątek (2 egzemplarze z grobów) stanowi cmentarzysko w Śmiardowie Krajeńskim, leżące na granicy Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, ok. 20 km na północ od Noteci. Bezpośrednio na Pomorzu Zachodnim

Ryc. 5. Sztylety krzemienne typu I (wg Rassmann, 1993) nałożone na wyniki analizy gęstościowej (*kernel density estimation*) na obszarze Pomorza Zachodniego i Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej (wyk. S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>, za: Libera 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008; Kaczmarek, 2012, z uzupełnieniami).

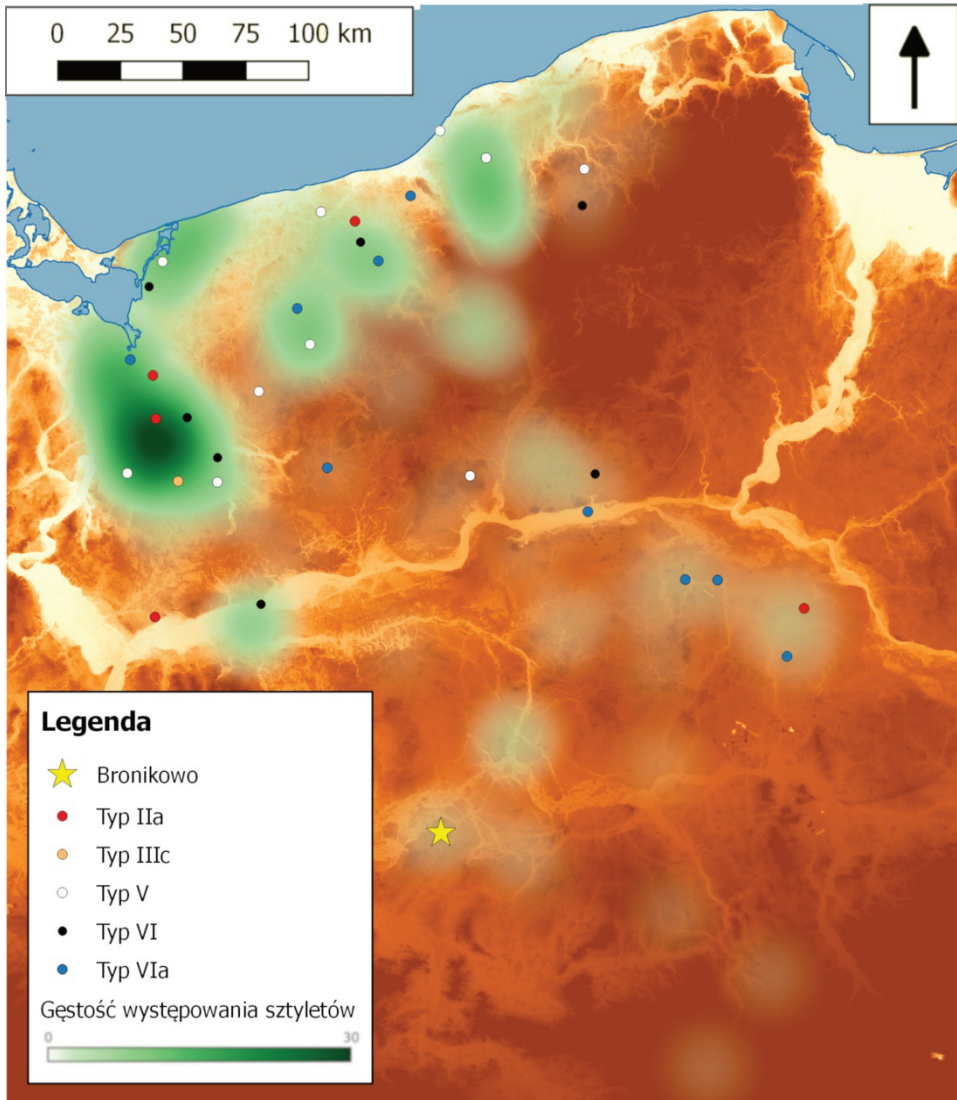
Fig. 5. Flint daggers type I (acc. Rassmann, 1993) fitted on results of kernel density estimation in Western Pomerania and Wielkopolska-Kujawy Lowland (by S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>, after: Libera, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008; Kaczmarek, 2012, with addendum).

zaś znanych jest szereg pochówków zawierających te zabytki (Czebreszuk-Skoczka, 2008, s. 91–93). Dołączanie do inwentarzy grobowych zdaje się potwierdzać znaczną wartość symboliczną sztyletów krzemienych wśród społeczności pomorskich, a także tłumaczyć szybszy ich zanik wzdłuż niemal całego biegu Warty, Obry i Proсны, wykazany w poniższej analizie typologiczno-chronologicznej.

Na całym obszarze Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej dominowały sztylety typu I w podtypach B, F i G (ryc. 5). Pierwszy podtyp nawiązuje do typów I B–D wg E. Lomborga, następny charakteryzuje się dość szeroką względem ostrza nasadą, zaś ostatni z nich oscyluje między typami I B i D, a VI A z opracowania duńskiego badacza. Generalnie przyjmuje się, że sztylety w typie I wytwarzano i użytkowano w okresie ok. 2300–1900 BC zarówno w Skandynawii, jak i Meklemburgii czy na Pomorzu (Rassmann, 1993, s. 27–29; Apel, 2001, s. 264–275; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008, s. 32–39). Z pewną dozą ostrożności można więc przyjąć analogiczne datowanie w przypadku badanego obszaru. Egzemplarz znaleziony w Bronikowie przez przynależność do typu I także włącza się w podany zakres chronologiczny. Oznacza to, że użytkowano go zapewne w czasie, gdy nad Środkową Obrą zaczynało rozwijać się i dominować osadnictwo g. kościańskiej KU (Kowiańska-Piaszykowa, 2008; Czebreszuk, Müller, Jaeger, Kneisel, 2015, s. 41–50), a ostatecznemu zanikowi ulegały ślady związane z kulturą ceramiki sznurowej (Szymt, 2015, s. 46–49). Z uwagi na obecność podobnych artefaktów w inwentarzach KU, m.in. na Dolnym Śląsku i Morawach, można założyć, że ostrza znajdujące w zlewni Środkowej Obry były związane ze społecznościami unietyckimi (Sarnowska, 1969, s. 60–62; Kaňáková-Hladíková, 2011).

Pewne zmiany dyspersji dostrzec można, analizując występowanie pozostałych typów sztyletów. Szczególnie istotne mogą się okazać typy V–VI, chronologicznie sytuowane w I połowie II tys. BC (Rassmann, 1993, s. 28–29). Jak się okazuje, granicę ich występowania wyznacza Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka, a pojedyncze egzemplarze odnotowano m.in. na Kujawach (ryc. 6). Ich brak, szczególnie nad Obrą, wskazuje, że społeczności tam zamieszkujące zrezygnowały z krzemienych sztyletów w okolicach przedziału 2000–1900 BC. Podkreślić trzeba, że ludność g. kościańskiej KU cechowała znajomość rozwiniętej metalurgii (Jaeger, Czebreszuk, 2010, s. 221–230). Najpewniej właśnie produkcja narzędzi brązowych wpłynęła w znacznym stopniu na rezygnację z użytkowania dużych, krzemienych form bifacjalnych.

Analiza typologiczna na podstawie klasyfikacji E. Lomborga i K. Rassmanna przyniosła jeszcze jeden skutek w postaci wyodrębnienia paru egzemplarzy trudnych do dopasowania. Pierwszy z nich pochodzi z Salamonów (gm. Czajków), drugi zaś ze Szczurów (gm. Ostrów Wielkopolski) i oba zostały dość umownie przyporządkowane do podtypu I G. Niemniej ich forma zbliżona jest najbardziej do sztyletów wytwarzanych w ośrodkach małopolskich i wołyńskich. Ostrze z miejscowości Salamony zgadza się z typem AB I, wariantu pierwszego w typologii Jerzego Libery (2001, s. 26–27), a to ze Szczurów z typem BA II, wariantu drugiego (Libera, 2001,

Ryc. 6. Sztylety krzemienne typów II–VI (wg Rassmann, 1993) nałożone na wyniki analizy gęstościowej (*kernel density estimation*) na obszarze Pomorza Zachodniego i Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej (wyk. S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>, za: Libera, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008; Kaczmarek, 2012, z uzupełnieniami).

Fig. 6. Flint daggers types II–VI (acc. Rassmann 1993) fitted on results of kernel density estimation in Western Pomerania and Wielkopolska-Kujawy Lowland (by S. Teska, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/eu-dem>, after: Libera 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka 2008; Kaczmarek, 2012, with addendum).

s. 145). Warto nadmienić, że ostatni z wymienianych zabytków morfologicznie odpowiada maszynemu sztyletowi z Zelowa, oddalonego o 120 km w kierunku południowo-wschodnim, który został wykonany z krzemienia czekoladowego. Śledząc lokalizację tych znalezisk oraz porównując ją z innymi źródłami (Kaczmarek, 2012, s. 130, ryc. 46), można wytyczyć granicę przenikania się obu tradycji krzemieniarskich: północnego zachodu i południowego wschodu. Pas ten przebiegał od Kujaw przez Wysoczyzny Kłodawską i Turecką aż po zlewnię rzeki Proсны. Oznacza to, że okaz z Bronikowa znaleziono na obszarze występowania sztyletów skandynawskich, co koresponduje z jego zakładaną proveniencją opartą na analizie typologicznej.

Na obszarze zlewni Środkowej Obry, w miejscowości Grotniki, gm. Włoszakowice, odnotowano jeszcze jeden egzemplarz o trudnej do określenia proveniencji. Charakteryzuje go asymetryczne ostrze z zadziorem po jednej stronie, wyraźnie rozgraniczającym rękojeść od ostrza (Płonka, 1996). Specyficzny kształt narzędzia zapewne stanowi wynik wielokrotnych napraw. Obecność wspomnianego, wyraźnie zaznaczonego zadziora upodabnia go do sztyletów małopolsko-wołyńskich, których granica występowania, wytyczona w świetle wcześniejszych analiz, przebiega ok. 70 km na wschód od Grotnik. Warto jednak podkreślić, że badania grocików krzemienianych ze stanowiska Bruszczewo 5, gm. Śmigiel, pokazują podobieństwo krzemienianych form bifacjalnych użytkowanych przez społeczności g. kościańskiej KU do materiałów południowo-wschodnich (Budziszewski, 2015; Teska, 2016). Ten przykład pokazuje, że mimo dość wyraźnie widocznej granicy zasięgu obu tradycji krzemieniarskich należy założyć ich wzajemne przenikanie się na obszarze stykowym.

SZTYLETY KRZEMIENNE NA NIZINIE WIELKOPOLSKO-KUJAWSKIEJ – IMPORT CZY LOKALNA PRODUKCJA

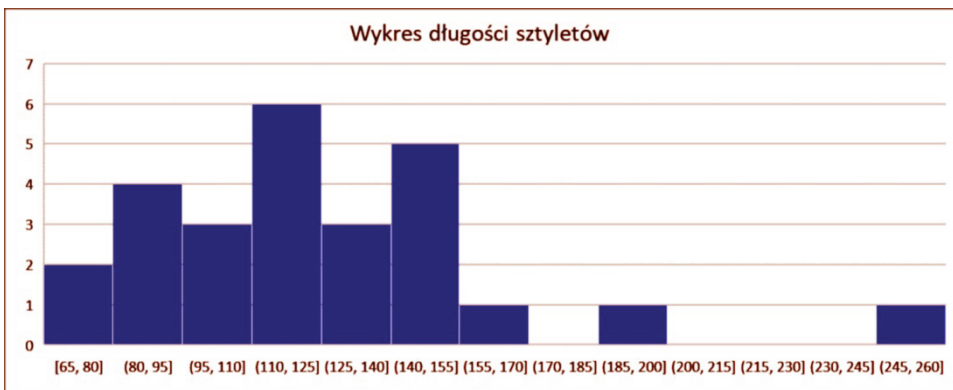
Mając przed sobą tak złożony obraz dystrybucji sztyletów, w następnej kolejności należy zadać pytanie, czy badany inwentarz reprezentuje lokalną wytwórczość zarówno w skali ekumeny g. kościańskiej KU, jak i całości Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, a może jednak stanowi import z regionów ościennych? W części tekstu dotyczącej analizy zabytku z Bronikowa przedstawiono spostrzeżenia istotne w kontekście hipotetycznej miejscowej produkcji makrolitycznych ostrzy bifacjalnych. Rozbijają się one na kilka odrębnych kwestii: dostępność odpowiedniego surowca, znajomość technologii produkcji oraz warunkowane przez czynniki społeczno-ekonomiczne zapotrzebowanie.

Zagadnienie zaplecza surowcowego nie daje satysfakcjonujących odpowiedzi w kwestii możliwości odróżnienia krzemienia narzutowego z Niżu Polskiego od krzemieni kredowych występujących w Skandynawii czy na północy Niemiec. Dlatego też próba ustalenia proveniencji surowca użytego do produkcji sztyletów z badanego obszaru pozostaje nierozwiązana. Pojawia się jednak inny wątek doty-

czący incydentalnie odnotowanego krzemienia wołyńskiego. Sprawa dotyczy dwóch sztyletów z Pałuk i Krajny (Godawy, gm. Gąsawa oraz Liszkowo, gm. Łobżenica), które przesuwająby zasięg wpływów ośrodków wołyńskich dalej, w kierunku północno-zachodnim. Jednakże badania sprzed kilku lat dowodzą, że próby rozpoznania surowca wołyńskiego niejednokrotnie mogą być mylne, ponieważ zarówno pod względem cech fizycznych (barwa, struktura, stopień krystalizacji krzemionki itd.), jak i chemicznych (zawartość CaO i Fe) jest on zbliżony do skandynawskich krzemieni kredowych (Högberg, Hughes, Olausson, 2013).

Brak pewności w odniesieniu do oznaczeń surowcowych w pewnym stopniu ogranicza także rozważania nad umiejętnościami krzemieniarskimi niezbędnymi do produkcji sztyletów. Wynika to z tego, że oprócz wiedzy wytwórca potrzebuje także umiejętności praktycznych możliwych do zdobycia tylko przez wieloletnią pracę z materiałem (Apel, 2001, s. 36–37), a ta z kolei wymaga dostatecznego zaplecza surowcowego. Niż Polski nie obfituje w dobrej jakości krzemień, a sprowadzanie go np. z Pomorza, głównie w celu pozyskania surowca do nauki, wydaje się przedsięwzięciem nielogicznym. Dlatego też należy odrzucić możliwość wykształcenia się lokalnych ośrodków produkcji na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej. Nie można natomiast całkowicie odrzucić scenariusza, w którym wyszkolony już krzemieniarz przebywający na omawianym terenie wytwarzał narzędzia na potrzeby lokalnej społeczności – zarówno z surowca importowanego, jak i wyselekcjonowanych miejscowych brył krzemienia. Szczególnie w przypadku g. kościańskiej KU, partycypującej w dalekosiężnej wymianie handlowej między północą a południem (Jaeger, 2012), pozyskanie niewielkich ilości surowca nie stanowiło większego wyzwania.

Jednym z argumentów na poparcie tezy o incydentalnej produkcji lokalnej jest średnia długość narzędzi z omawianego obszaru, wyliczona na podstawie wymiarów 26 egzemplarzy, wynosząca 125 mm. Porównując ten wynik ze średnimi wymiarami

Ryc. 7. Wykres długości sztyletów z Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej.

Fig. 7. Histogram presenting length of daggers from Wielkopolska-Kujawy Lowland.

z innych regionów (Pomorze Zachodnie – 154 mm, Meklemburgia – 158 mm, Rugia – 152 mm, Szwecja «zależnie od prowincji» – od 137 do 155 mm) można zaryzykować stwierdzenie, że mniejsze wymiary sztyletów wynikają z wykorzystania do ich produkcji odpowiednio mniejszych konkrecji krzemienych (Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008, s. 29, tab. 5). Ponadto sztylety znalezione na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej prawie nigdy nie przekraczały 150 mm długości (ryc. 7).

Kontrargumentem będzie zaś kwestia częstotliwości i stopnia naprawy. Spośród 47 skatalogowanych zabytków, 34 przeanalizowano pod kątem napraw. Aż 21 (czyli 62%) z nich nosiło ślady napraw – intensywny retusz krawędzi, asymetria, skrócenie lub zmiana kształtu ostrza, negatywy dodatkowych, nieudolnie wykonanych odbić. Wynika z tego, że wiele narzędzi pozostawało w użyciu przez bardzo długi czas (w tym również płaszcz z Bronikowa). Również stosunek grubości do szerokości ostrza (wynoszący średnio 0,27 dla $n = 20$), wyższy niż na Pomorzu Zachodnim o 17% (Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008, s. 29, tab. 5), sugeruje intensywniejsze zabiegi korygujące krawędź.

PODSUMOWANIE

Z powyższych wyników wyłania się złożony obraz dystrybucji krzemienych sztyletów na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej. Wynika to z faktu, że na wskazanym obszarze przeplatają się dwie tradycje wytwórcze (skandynawska oraz małopolsko-wołyńska), a dodatkowo swoje piętno odciska zmiana technologiczna związana z upowszechnianiem się w regionie wyrobów brązowych. Analiza typologiczno-chronologiczna wykazała, że funkcjonujące nad Obrą społeczności KU najszybciej zarzuciły użytkowanie krzemienych sztyletów na rzecz ich odpowiedników z brązu. Te z kolei – na podstawie analizy metalograficznej zabytków ze stan. Bruszczewo 5 – datuje się na okres ok. 2000–1650 BC (Jaeger, Czebreszuk, Müller, Kneisel, 2015, s. 231). W sferze domniemywań pozostanie jednak odpowiedź na pytanie, czy wpłynęła na to symboliczna rola metalu, jego wartość użytkowa, czy pragmatyzm związany z trudnym dostępem do dobrej jakości wyrobów krzemienych. Z aspektem praktycznym łączy się również relatywnie prostszy sposób naprawy ostrzy brązowych. Odnosząc te wnioski do płaszcz z Bronikowa – dość niewielkiego i z licznymi śladami korekty krawędzi – można dojść do konkluzji, że w g. kościańskiej KU krzemienne sztylety odgrywały nikłą społecznie rolę i traktowano je w kategoriach jednego z wielu narzędzi codziennego użytku, pozbawionego większej wartości symbolicznej. Znajduje to odbicie również w kontekście znalezisk (żadne nie zostało włączone do inwentarza grobowego). Wnioski te w oczywisty sposób stoją w opozycji do spostrzeżeń na temat roli tych zabytków na obszarach od Pomorza Zachodniego po Skandynawię (Apel, 2001; Czebreszuk, Kozłowska-Skoczka, 2008; Frieman, Eriksen, 2015).

W kontraście do poprzedniego rejonu stoją Kujawy oraz przede wszystkim Krajna. Tutaj też występują sztylety typów V i VI zarówno w typologii E. Lomborga, jak i K. Rassmanna, morfologicznie nawiązujące bezpośrednio do unietyckich sztyletów brązowych (Lomborg, 1973; Vandkilde, 1996; Apel, 2001; Frieman, 2012). Mając na uwadze incydentalną obecność płoszczy w tamtejszych pochówkach (Śmiardowo Krajeńskie), można uznać, że proporcjonalnie większa rola krzemienia (związana z jego symboliką czy też wartością utylitarną jako surowca) przyczyniła się do dłuższego użytkowania sztyletów wykonanych z tego materiału (nawet mimo pojawienia się alternatywy w postaci brązu). Wszystkie te spostrzeżenia stanowią okazję do dalszych rozważań nad rolą krzemienia i wykonanych z niego narzędzi w życiu społeczności przełomu neolitu i epoki brązu.

BIBLIOGRAFIA

- Agthe, M.
1989 *Bemerkungen zu Feuersteindolchen im nordwestlichen Verbreitungsgebiet der Aunjetitzer Kultur. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege* (t. 33, s. 15–114). Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Apel, J.
2001 *Daggers Knowledge & Power: The Social Aspects of Flint-dagger Technology in Scandinavia 2350–1500 Cal BC*. Uppsala: Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.
- Balcer, B.
1983 *Wytwórczość narzędzi krzemiennych w neolicie ziem Polski*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Budziszewski, J.
2015 Lithic arrowheads from the Bruszczewo settlement. W: J. Czebreszuk, J. Müller, M. Jaeger, J. Kneisel (red.), *Bruszczewo IV. Natural resources and economic activities of the Bronze Age people* (s. 243–248). Poznań – Bonn: Wydawnictwo Naukowe UAM – Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Callahan, E.
1996 *The Basics of Biface Knapping in the Fluted Point Tradition. A Manual for Flintknappers and Lithic Analysis* (Third Edition). Lynchburg, VA: Piltown Productions.
- Czebreszuk, J., Jaeger, M., Müller, J., Kneisel, J.
2015 Metal finds. W: J. Czebreszuk, J. Müller, M. Jaeger, J. Kneisel (red.), *Bruszczewo IV. Natural resources and economic activities of the Bronze Age people* (s. 227–234). Poznań – Bonn: Wydawnictwo Naukowe UAM – Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Czebreszuk, J., Kozłowska-Skoczka, D.
2008 *Sztylety krzemienne na Pomorzu Zachodnim*. Szczecin: Muzeum Narodowe w Szczecinie.
- Czebreszuk, J., Müller, J., Jaeger, M., Kneisel, J.
2015 Absolute chronology of settlement. W: J. Czebreszuk, J. Müller, M. Jaeger, J. Kneisel (red.), *Bruszczewo IV. Natural resources and economic activities of the Bronze Age people* (s. 39–52). Poznań – Bonn: Wydawnictwo Naukowe UAM – Dr. Rudolf Habelt GmbH.

- Dmochowski, P.
2006 A new classification of erratic flint from western Poland. W: A. Wiśniewski, T. Płonka, J. M. Burdukiewicz (red.), *The Stone: Technique and Technology* (s. 217–226). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Instytut Archeologii, SKAM Stowarzyszenie Krzemieniarskie.
- Dziewanowski, M.
2016 O różnicowaniu surowców krzemionkowych na terenie Pomorza Zachodniego. Przyczynek do klasyfikacji surowców krzemionkowych ze strefy dolnoodrzańskiej. W: W. Borkowski, B. Sałacińska, S. Sałaciński, *Krzemień narzutowy w pradziejach. Materiały z konferencji w „Mądralinie” w Otwocku, 18–20 października 2010* (s. 65–78). Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.
- Frieman, C.
2012 Flint Daggers, Copper Daggers, and Technological Innovation in Late Neolithic Scandinavia. *European Journal of Archaeology*, 15(3), 440–464.
- Frieman, C., Eriksen, B. V. (red.)
2015. *Flint Daggers in prehistoric Europe*. Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Gijn, A. van,
2010 Not at all obsolete! The use of flint in the Bronze Age Netherlands. W: B. V. Eriksen (red.), *Lithic technology in metal using societies. Proceedings of a UISPP Workshop, Lisbon, September 2006* (s. 45–60). Højbjerg – Aarhus: Aarhus University Press.
- Gruzdź, W., Migal, W., Pyżewicz, K.
2015 Bifacial flint daggers from the Early Bronze Age in Volhynia – Lesser Poland. W: C. Frieman, B. V. Eriksen (red.), *Flint Daggers in prehistoric Europe* (s. 116–132). Oxford & Philadelphia: Oxbow Books.
- Högberg, A., Hughes, R., Olausson, D.
2013 Comparing Polish and Scandinavian flint using visual and chemical analysis: some preliminary results. *Fornvännen*, 108, 257–262.
- Högberg, A., Olausson, D.
2007 *Scandinavian Flint – an Archaeological Perspective*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Jaeger, M.
2012 Kościan Group of Únítice Culture and Fortified Settlement in Bruszczewo. Their Role in Micro and Macro-regional Exchange. W: M. Jaeger, J. Czebreszuk, K. P. Fischl (red.), *Enclosed Space – Open Society. Contact and Exchange in the Context of Bronze Age Fortified Settlements in Central Europe* (s. 167–176). Poznań – Bonn: Wydawnictwo Naukowe UAM – Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Jaeger, M., Czebreszuk, J.
2010 Does a Periphery Look Like That? The Cultural Landscape of the Unetice Culture’s Kościan Group. W: *Kiel Graduate School „Human Development in Landscapes”. Landscapes and Human Development: The Contribution of European Archaeology* (s. 217–235). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Kaczmarek, M.
2012 *Epoka brązu na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w świetle interregionalnych kontaktów wymiennych*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Kaňáková-Hladíková, L.
2011 *Posteneolitická štipaná industrie na Moravě. disertační práce* [Maszynopis pracy doktorskiej. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity. Pobrano z: http://is.muni.cz/th/18950/ff_d/?lang=en].

- Kowiańska-Piaszykowa, M.
2008 Cmentarzisko kurhanowe z wczesnej epoki brązu w Łękach Małych w Wielkopolsce. *Fontes Archaeologici Posnanienses* (t. 12). Poznań: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.
- Kühn, H. J.
1979 Das Spätneolithikum in Schleswig-Holstein. *Offa-Bücher* (t. 40). Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.
- Król, P., Migaszewski, Z. W.
2009 Rodzaje, występowanie i geneza krzemieni. Zarys problematyki. W: P. Król (red.), *Historia krzemienia* (s. 12–45). Kielce: Muzeum Narodowe w Kielcach.
- Libera, J.
2001 *Krzemienne formy bifacjalne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Lomborg, E.
1973 Die Flintdolche Dänemarks. Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südkandinavischen Spätneolithikums. *Nordiske Fortidsminder* (ser. B, t. 1). København: Herman H. J. Lyng & Søn A/S.
- Luedtke, B. E.
1992 An Archaeologist's Guide to Chert and Flint. *Archaeological Research* (t. 7). Los Angeles, LA: Institute of Archaeology, University of California.
- Odell, G.
2000 Stone Tool Research at the End of the Millennium: Procurement and Technology. *Journal of Archaeological Research*, 8(4), 269–331.
- Płonka, T.
1996 Wyroby krzemienne z szałasów w Grotnikach 6, woj. leszczyńskie. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*, 37, 111–118.
- Rassmann, K.
1993 Spätneolithikum und frühe Bronzezeit im Flachland zwischen Elbe und Oder. *Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommerns* (t. 28). Neustrelitz, Lübsdorf: Archäologisches Landesmuseum Mecklenburg-Vorpommern und Archäologische Gesellschaft für Mecklenburg-Vorpommern.
- Sarnowska, W.
1969 *Kultura unietycka w Polsce* (t. 1). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szmyt, M.
2015 Remains of the Neolithic settlements in Bruszczewo. W: J. Czebreszuk, J. Müller (red.), *Bruszczewo III. The settlement and fortification in the mineral zone of the site* (s. 43–52). Poznań – Bonn: Wydawnictwo Naukowe UAM – Dr. Rudolf Habelt GmbH.
- Teska, S.
2016 *Zbiór grocików krzemiennych z wczesnobrązowej osady obronnej w Bruszczewie*. Maszynopis pracy magisterskiej. Poznań: Instytut Archeologii UAM.
- Vandkilde, H.
1996 From Stone to Bronze. The Metalwork of the Late Neolithic and Earliest Bronze Age in Denmark. *Jutland Archaeological Society Publications* (t. 32). Moesgård – Aarhus: Aarhus University Press.
- Vang Petersen, P.
1993 *Flint fra Danmarks oldtid*. København: Høst & Søn.

DISTRIBUTION AND ROLE OF FLINT DAGGERS AMONG ÚNĚTICE CULTURE
KOŚCIAN GROUP COMMUNITIES – TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL
ANALYSIS OF MATERIALS FROM THE WIELKOPOLSKA-KUJAWY LOWLAND
AND A CASE STUDY OF THE BRONIKOWO (COM. ŚMIGIEL) STRAY FIND

S u m m a r y

One of the aspects of lithic technology during Late Neolithic and Early Bronze Age in Central Europe was flint daggers production and distribution. Despite the fact that their presence in the area inhabited by Únětice Culture Kościan Group is confirmed, the role of these artefacts were not a subject of detailed research. This issue was taken into consideration both in the case study concerning stray find from Bronikowo (com. Śmigiel) as well as in the typological and chronological analysis of flint daggers from Wielkopolska-Kujawy Lowland. Extensive survey, involving technological and use-wear analysis on Bronikowo dagger shed light on tool's biography. With high probability it can be assumed that the artefact was used for a long time, since it bears traces of intensive edge sharpening. It's morphological features and signs of soft, organic haft (like leather) also show a connection with Scandinavian daggers tradition. Thus the tool might had a significant value for a user due to low accessibility or symbolic meaning. Lack of similar finds from ritual context in nearby area indicates first interpretation. In the wider view of typological analysis based on systems developed by Ebbe Lomborg (1973) and Knut Rassmann (1993), there can be pointed out, that probably, flint daggers disappeared from Únětice Culture Kościan Group ecumene relatively early in comparison to e.g. Western Pomerania or Kuyavia. Foregoing remark corresponds with presumption of utilitarian rather than symbolic meaning of these kind of artefacts. Due to scarcity of convincing evidence for or against flint dagger's local production, satisfying conclusion on this issue cannot be made. Nevertheless, current state of research suggests their foreign provenience.